

Sandi Blagonić

MNOGOSTRUKI KRUGOVI IDENTITETA NA PROŠTINI

Dr. sc. Sandi Blagonić
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci,
Područna jedinica u Puli
Prolaz kod kazališta 2, HR – 52100 Pula
sandi.blagonic@gmail.com

DOI: 10.21857/m16wjcewe9
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 24. 5. 2021.
Prihvaćeno: 13. 10. 2021.

Tekst iznosi analizu više razina kolektivnih identiteta na Proštini od druge polovice 19. do samog početka 21. stoljeća. Uz terensko istraživanje, okosnicu građe čini knjiga novela Štorice iz Proštine autora Ante Cilige (izdane pod pseudonimom Tone Valić). Analiza je usmjerena na relacijski, odnosno situacijski karakter kolektivnih identiteta, odnosno postojanje mnogostrukih identiteta koje pojedinac posjeduje i koje, ovisno o društvenoj situaciji, iskazuje. Uz proštinarski, prikazani su i drugi identitetski krugovi stanovništva na Proštini: seoski, vlaški, istarski, hrvatski te, s njima, njihovi relacijski identitetski pandani. Identifikacijski procesi na Proštini u osnovi su podudarni s procesima na ostalim istarskim područjima: kraj 19. stoljeća u Istri karakterizira značajnija identifikacija seoskog stanovništva s lokalnim identitetima od etnonacionalne identifikacije, da bi se krajem 19. i u prvim desetljećima 20. stoljeća etnonacionalna identifikacija zbog modernizacijskih procesa značajnije afirmirala, odnosno, relacijski i situacijski, sve češće isticala u kontekstu društvene klasifikacije.

Ključne riječi: Proština; Proštinari; Vlahi; Vlasi; Ćići; Istrijani; Istrani; Ante Ciliga.

1. Tekst što slijedi bavi se analizom više razina kolektivnih identiteta na Proštini s naglaskom na proštinarskom od druge polovice 19. do samog početka 21. stoljeća, pri čemu će, s obzirom na korištenu građu, osobita pažnja biti posvećena kraju 19. i prvoj polovici 20. stoljeća. Uz terensko istraživanje, okosnicu građe čini knjiga novela *Štorice iz Proštine* autora Ante Cilige (izdana pod pseudonimom Tone Valić) publicirana 1944. godine, koje vjerodostojnost posebno proizlazi iz autorove insajderske pozicije. Korištenje podataka s terenskog istraživanja zajedno s podacima koje nudi Ciliga, kao generacijski prethodnik mojih sugovornika,

proširuje vremenski okvir naslovne teme. Za razliku od etnonacionalnih, lokalni identiteti poput proštinarskog pripadaju identitetima koji se konstruiraju i reproduciraju mimo elita, „od dolje“, pa su tek u rijetkim prilikama, od elita, bivali zabilježeni i interpretirani. Stoga se ovdje Ciliga nadaje i kao svojevrsni, književnošću posredovani, sugovornik etnologa na terenu.

Pritom će kolektivna pripadnost biti mišljena kao sklop koncentričnih krugova, pri čemu se određena razina identiteta ističe situacijski, u relacijskom odnosu Mi – ne-Mi, ovisna dakle o interakciji aktera uključenih u komuniciranje društvene klasifikacije. Drugačije rečeno, tekst će analizirati bitne razine kolektivnih identifikacija na Proštini, posebice će razmatrati unutar kojih se interakcija pojedini identitet ističe te koje su sastavnice identiteta manifestirane u određenoj interakciji. U nastavku će biti vidljivo da netko tko je Proštinar može, ovisno o kontekstu, iskazivati i druge identitete: Vlah, Istrijan, Hrvat itd.; kako primjećuju Philippe Poutignat i Jocelyne Streiff-Fenart (1995: 189): „U nekim situacijama, etnicitet je odlučujući činilac koji utiče na interakciju, dok se u drugim prilikama interakcija organizuje u skladu s drugim atributima, kao što su klasa, religija, pol, itd. Drugačije rečeno: etnička identifikacija nikad nije samoobjašnjiva: činjenica da se za nekog kaže da je X (ili da netko kaže: 'Ja sam X') ne može se protumačiti time što je on X.“¹

2.

Proština je geografsko-povijesni i etnografski naziv za dio istočne Puljštine, preciznije: jugoistočni dio Istre od Krničkog porta do luke Budava (Valtarske drage). Njezinim središtem smatra se naselje Peruški, a pribrajaju joj se i okolna naselja Mutovran, Cokuni, Šegotići, Mali i Veli Vareški, Pavićini i Kavran te zaseoci Cveki i Jovići (Valić, 1944: 15; Bertoša, 1972: 26; Matijašić, 2005). Sam toponim nastao je od grčkog *Prós Timon* označavajući tijekom srednjeg vijeka općinsku šumu za ispašu, a potječe iz vremena bizantske vladavine u Istri (Bertoša, 1972: 26).

Zajedništvo, odnosno identitet Proštinarara znatno je, ali ne isključivo, utemeljen na geografskoj činjenici obitavanja na tom i nazivom objedinjenom prostoru. Kompaktnost tog prostora i način na koji ga vide stanovnici Proštine kao „domaćeg kraja“ (Valić, 1944: 14) temelji se na geografskoj zaokruženosti Kavranskom i Valturskom dragom: „Priko drage, kakor da bi

¹ Neki od navedenih identiteta u ovom se pasusu djelomično opiru definicijama etniciteta, odnosno etničke skupine i prije bi se moglo reći da su lokalni ili regionalni. Time što se u pasusu spominje etnicitet ne tvrdi se da je u svim slučajevima riječ o etničkim identitetima već se naznačuje da su lokalni ili regionalni identiteti prisutni u procesu društvenog egzo/endodefiniranja.

srpon zaprt i u svita, ud Pule, odiljen, bija je domači kraj“ (Valić, 1944: 14); „Tu je, prid Krnicon, hodija gorinji kunfin Proštine, jedini, ki je ima izlaz po ravnoj zemlji. Južnu stranu kunfina delalo je more, Kvarner, ud Budavskog Zaliva do ispod Peruški, isprid Krničkog Porta“ (Valić, 1944: 15).

Međutim, Proština se vidi kao topos ne puko geografski; kako Ciliga svjedoči:

„Kanal je bija ne samo geografski i komunski kunfin, ma i gospodarski i kulturni“ (Valić, 1944: 15).

Proštinarski je identitet krajem 19. i u prvim desetljećima 20. stoljeća, osim teritorijalno, definiran i specifičnim oblikom privređivanja. Niska mediteranska šuma te tlo na kojem se zemljoradnja nije mogla znatnije razviti utjecali su na gospodarsku osnovu stanovništva Proštine. Nerazvijena zemljoradnja i ekstenzivno stočarstvo utjecali su na brojnost dopunskih zanimanja Proštinarara, koja su postajala i primarnima. Uz zapošljavanje u kamenolomima Proštine i njezine okolice, a posebno, razvojem Pule, u Arsenalu i brodogradilištu, ekološko je obilježje odredilo bavljenje stanovništva na Proštini vapneničarstvom, koje je imalo uvjete i u susjednim krajevima u kojima su Proštinari nabavljali drvo i kamen. Međutim, unekoliko razvijenije gospodarstvo susjednih područja koja nisu iziskivala takve dodatne prihode trebalo je utjecati na to da to postane prepoznatljivo proštinarsko zanimanje (usp. Rebula, 1990: 44): „Japleničari – to su Proštinari, ne mi Barbanci. Zato triba Proštinarom i dati siči bošku“, reći će jedan Ciligin lik (Valić, 1944: 33). Moji sugovornici isticali su i nekadašnje bavljenje vapneničarstvom kao proštinarsku specifičnost, iako je i s područja susjedne Krnice bilo, ali u vrlo malom broju, ljudi koji su se bavili tom djelatnošću.²

Uz to, neki od mojih sugovornika isticali su proštinarski identitet u kontekstu Proštinske bune iz 1921. godine, naprimjer: „Mi se zovemo Proštinari jer ča je bila na Križu buna dvajs i prvega lita.“³

Uz Labinsku republiku, ta buna predstavlja prvu antifašističku akciju u Europi. Sigurno je da je i ta činjenica, afirmativno interpretirana u historiografiji i uopće javnom diskursu, utjecala na privlačnost proštinarskog identiteta.

Proširimo li, u geografskom smislu, perspektivu, odnosno krenemo li prema širim identitetskim krugovima, onda nas to dovodi do sljedeće kategorizacije:

² Buić, Anton, rođen 1943. godine, i Buić, Milka, rođena 1917. godine. Oboje iz sela Šegotići (Marčana). Intervju je vođen u rujnu 2001. godine. Anton Buić, govoreći o vapneničarstvu na Proštini, pokazuje i *rankun* kojim su se najčešće služili vapneničari na Proštini za sječu šikara. Prema njemu, Krničari nemaju masivne rankune kao Proštinari već *rankuniće*.

³ Buić, Anton, iz Šegotića (Marčana), rođen 1943. godine. Razgovor je vođen u rujnu 2001. godine.

„Labinjani“, kako stanovnici sa zapadne i južne strane Raške Drage i Zaljeva Raša zovu one s druge strane Drage, odnosno Zaljeva, sve stanovništvo preko Drage imenuju Vlahima. Unutar vlaške skupine, odnosno Vlašije, koja zauzima područje Poreštine, Rovinjštine i Puljštine i dijelom se poklapa s prostiranjem nekadašnje Republike Venecije u Istri, postoji niz užih identifikacijskih krugova, od kojih je proštinarski tek jedan od njih.⁴

Moji sugovornici na Proštini priznavali su da ih „Labinjani“, kao i „Barbanice“ i „Krničare“ – općenito sve stanovništvo ispod Drage – nazivaju Vlahima. Etnonim Vlah ovdje je prisutan na razmeđu između egzozic i endodefiniranja. Jedna je od mojih sugovornica ustvrdila kako Proštinari nisu Vlaha, dok su ostali iskazali određeni stupanj identifikacije s Barbancima, Rakaljcima i Krničanima, koji „smo svi isto“⁵. Na Proštini su, u relacijskom kontekstu kakav predstavlja razgovor sa mnom, sugovornici redovito najprije isticali proštinarski identitet. Na pitanje jesu li Vlaha prethodno citirani sugovornik odgovara: „Ne, mi smo vajak Proštinari“, odmah ublažavajući: „Za Labinjane smo Vlaha. Mi spadamo pod Vlahe i Proštinare.“, a drugi sugovornik, nakon iskazivanja proštinarskog identiteta, ustvrdit će: „Od mosta Raše su Labinjani, a Vlaha su sve ovamo: Barban, Proština, Rakalj.“⁶

Proština je u vremenu s kraja 19. stoljeća pa do 40-ih godina 20. stoljeća, razdoblju koje oslikava Ciliga u *Štoricama iz Proštine*, područje koje u većoj mjeri funkcionira kao zajednica, a manje kao „zamišljena zajednica“, kako Benedikt Anderson (1990.) naziva ponajprije nacije, ali i sve one „zajednice“ u kojima se članovi međusobno ne poznaju.

Kao važan prostor društvenosti, Proština se u Ciliginjoj interpretaciji pojavljuje kao topos motrišta uspjeha ili neuspjeha, odnosno bogatstva ili siromaštva: „najveći siromah u Proštini“; prestiža: „nidan drugi u Proštini, nanka najbogatiji i najstarinskiji kmet ne more s tin pofaliti...“ (Valić, 1944: 26); „Pokle ‘Palaca’ u Peruškin, to je najlipje stanje (gospodarstvo; op. autor) u Proštini“ (Valić, 1944: 37); etosa: „Da bi pošla za deklu – ne kumpari kmetovskoj ščeri; da bi pošla za ženu – ne kumpari mladoj divojki. (...) Ča god bilo, stvar se u Proštini ni priličila. Ona je bila javni škandal, sramota.“ (Valić, 1944: 91); „Da kmetovska ščer uzme hlapca, to se u Proštini ne spodoba i stariji Fumičini bili su proti takovoj ženitbi“ (Valić,

⁴ O Vlasima i drugim etničkim skupinama u Istri vidi više u: Blagonić, 2013.

⁵ Buić, Anton, iz Šegotića (Marčana), rođen 1943. godine. Razgovor je vođen u rujnu 2001. godine.

⁶ Peruško, Josip, iz Malih Vareški (Marčana), rođen 1925. godine. Razgovor je vođen u rujnu 2001. godine.

1944: 92), društveni okvir potvrđivanja ljepote – „Infati, Tone se bija uženija za Mariju Luke Kaleba, najlipšu divojku u Proštini unega vrimenta” (Valić, 1944: 58), gospodstva – „I konta se ne kampanjoja, ma gospodin. Prvi i jedini na Proštini” (Valić, 1944: 19), uopće odličnosti – „Drugega takovega mladiča ni bilo u Šegotičih i nanka u svoj Proštini” (Valić, 1944: 23).

Proštinarski je identitet istican, pa i prepoznat u najvećoj mjeri među stanovništvom susjednih područja (Barbana, Krnice, Marčane, Valture), pa i dalje, gdje su se Proštinari kretali.⁷ Vjerojatno se isticanje proštinarske pripadnosti događalo i u onim grupama s kojima su na područje Proštine, odnosno Puljštine, Proštinari dolazili u kontakt: poput Čića ili Labinjana, koji na Puljštinu sa stadima ovaca dolaze na ispašu: „Dolazili su anke z dalekega, Labinjani i Čiči (‘Kranjci’). Najbravije su ovce imali jušto ‘Kranjci’.” (Valić, 1944: 11)

Na smanjenu komunikaciju s Čićima upućuje i to da uz etnonim Čići Ciliga u zgrade, i pod navodnicima, stavlja naziv „Kranjci”, kako su stanovnici Proštine i drugih istarskih područja nazivali pastire sa sjevera. Naime, kako su zimi sa stadima na Puljštinu dolazili i pastiri iz nekadašnje Kranjske, tim su se imenom obuhvaćali svi pastiri sa sjevera (Radauš Ribarić, 1997: 18). Stavljajući naziv Kranjci u navodnike i zgradu, Ciliga naznačuje kako su, može se pretpostaviti, oba naziva bila u upotrebi. Riječ je ovdje o semantičkom pomaku kao rezultatu pojednostavnjujućeg obrasca društvene klasifikacije koja ne nijansira različitost Drugih.⁸

⁷ Unutar tih identitetskih koordinata moguće je identificirati i druge identitete; kod Cilige u navođenju marčanske Krnjelke Danice Labbie (usp. Valić, 1944: 79-135). U Marčani se Krnjeli, očito, početkom 20. stoljeća, još uvijek, donekle (barem kroz razinu kolektivnog sjećanja) identitetski izdvajaju od većinskog slavenskog stanovništva („Daničina fameja je bila krnjelska. U Marčani je bilo desetak krnjelskih famej – Labbia, Gonan, Deprato, ke su se doselile prid 150 lit iz Furlanije i već se sasvin zmišale z domačin sviton, z Buiči, Radoloviči, Bratoviči, Čaliči” (Valić, 1944: 100)). Danas trag takve identifikacije možemo primjerice naći u obiteljskom namizmu Krnjeli na Čičariji (prema informaciji koju sam dobio 2001. godine od Marije Mejak iz Lanišća, rođene 1976. godine).

⁸ U hrvatskom jeziku naziv je Vlah proteklih stoljeća pretrpio niz semantičkih pomaka, od etničke oznake preko oznake za pastire ili brđane naprimjer (o tome, ali i o nazivu Bezjak što ponekad stoji kao opreka etnonimu Vlah vidi u: Blagonić, 2013: 26-31). Slično je i s nazivom Čić, koji se koristi i u analiziranom razdoblju na Proštini. Na sjevernom Jadrano frekventan je već krajem 15. stoljeća, o čemu svjedoče dva podatka iz tršćanskih kaznenih spisa iz 1500. godine u kojem jedan od optuženika na pitanje o svojoj „domovini”, što se u originalu nalazilo u obliku „patria”, za oznaku mjesta odakle je kažnjenik, odgovara da je „Ciccio da Segna”, dok za drugog stoji da je „Ciccio da S. Michele di Leme”, mjesta pokraj Limskog kanala (usp. Dragomir, 1924: 18; Ribarić, 2002: 55); ovdje ne treba, kako sam prethodno, po svemu sudeći krivo, interpretirao (u: Blagonić, 2013: 84, 85), misliti da je riječ o kažnjenicima koji potječu s Čičarije (dakle o Čiću iz Svetog Mihovila na Limu ili Čiću iz Senja) već prije, slijedeći podatak Petra Skoka, po kojem u mletačkom govoru Pule i Trsta „chicchio” označava slavenskog seljaka iz Istre (Skok, 1971), da je riječ o „slavenskom seljaku / Slavenu iz Svetog Mihovila na Limu, odnosno iz Senja).

S druge strane, u odnosu prema stanovništvu susjedne Krnice, takva klasi-
fikacijska nehajnost, slijedom njihove (Proštinarica i Krničara) intenzivne interak-
cije, ne postoji. Proštinarski se identitet najčešće iskazuje upravo u interakciji
s Krničarima.⁹ Razlog za to treba ponajprije tražiti u rečenoj učestalijoj komu-
nikaciji s Krnicom i okolicom koja je posebno proizlazila iz zajedničke župske
pripadnosti i, za vrijeme austrijske vladavine i kasnije, postojanja poštanskog
ureda, škole, trgovina, obrtnika, zanatlija i ribara u Krnici, kojoj je Proština
gravitirala (usp. Rebula, 1990: 12).

Nastajući i održavajući se interakcijom, granice kolektivnih identiteta, tako
i proštinarskog i krničarskog, u bitnom su promjenjive. Konstrukcija drugosti
koja pokazuje važnost i proizvoljnost izgradnje i održavanja identitetskih grani-
ca plastično je prisutna u sporenju Krničara i Proštinarica oko sjedišta župe (Valić,
1944: 46). Kao rezultat sporenja dan fešte na Proštini – sveti Rok kao svetac
krničke crkve biva zamijenjen za dan svete Marije od Luzara, jedne od dviju sve-
tica mutvoranske crkve, što je Proštinarima, kako svjedoči Ciliga, bio: „vanjski
znak, dokaz njihove nezavisnosti, njihove ravnopravnosti s Krnicom. Oni slave
svoga sveca, a ne krničkog”¹⁰ (Valić, 1944: 58).

Odnos Krničara i Proštinarica određen je bio i relativno manjom ekonom-
skom moći Proštinarica, kroz dihotomijsku identifikaciju Proštinarica – siromašniji /
Krničari – bogatiji (usp. Valić, 1944: 43-61). Ipak, modernizacijske promjene koje
su zahvatile Puljštinu sedamdesetih godina 19. stoljeća utjecale su i na to da se
situacija, a pomalo i navedeni obrazac, početkom 20. stoljeća počinje mijenjati:
„Prija su svu Budavu držali bogati pošidenti iz Krnice: Mandušići, Barušići,
Šabići! Ma za zadnjih pedeset lit Proštinarica su sve to otkupili i ud siromaki po-
stajali i ini po malo kmeti.” (Valić, 1944: 18)

Moji sugovornici na Proštini isticali su, desetljećima nakon Cilige, tu opozi-
ciju podupirući je primjerice tvrdnjama o kvalitetnijoj zemlji, ali i većim kućama

⁹ Lokalno stanovništvo, onda i Ciliga, koriste za stanovnike Krnice oblik Krničari, pa će u tom obliku i ovdje biti korišten.

¹⁰ Zanimljiv je primjer izbora dana fešte između dvije svetice mutvoranske crkve – svete Marije Magdalene i svete Marije od Luzara čije je slavljenje kasnije tradicije u mutvoranskoj crkvi. Razlog izbora svete Marije od Luzara Ciliga oprezno („forši i zato”) objašnjava time što: „sveta Marija od Luzara dojde u jesen, kad ima novega vina i šenice, a Marija Magdalena dojde u srid lita, i prija trgadbe i prija žetve” (Valić, 1944: 58). Takva se „hedonistička pragmatika” izbora dana fešte zrcali posebno danas, kao „ekonomska pragmatika”, kada se fešte i slične manife-
stacije, poput ljetnih karnevala, u turističkim mjestima postavljaju u ljetnim mjesecima, pa čak i u izostanku praćenja tradicionalnog kalendara gdje se karneval događa, opet kao turistički proizvod, ljeti. Na taj je način karneval lišen korizme, odnosno tradicionalnoga godišnjeg ritma i konteksta (više o pojmom vidi u: Mugnaini, 1997).

Krničara. Obrazac siromašni/bogati potvrđuje i jedna od etimologizacija naziva Proštine. Rebula svjedoči kako se „dugo vjerovalo, da su taj naziv Proštini ‘prijepili’ Krničari, kao pogrdu (prosjaci, prosti-neuki ljudi)“ te ukazuje na rivalitet između tih dviju sredina „budući da je između Proštine i Krnice često dolazilo do trvenja i netrpeljivosti“ (Rebula, 1990: 12).

Unatoč prisutnim antagonizmima „Proštine i Krnice“, Ciliga svjedoči i o suprotnom: pomoći oko realizacije gradnje škole na Proštini:

„Ne samo plovani, nego cija krnički parat przetance izlazija je jako u susret Proštinaron za školu.

Ko se i pokaramo ki put, smo vajak brati i triba da se i razumimo i pomognemo. Bolje je zidati skupa nove stvari negor se prepirati za starinje.

Ki put bi tako s oči, a ki put i s besidami rekli.“ (Valić, 1944: 60)

I Josip Rebula svjedoči o skladnoj društvenoj interakciji stanovništva Proštine i susjednih područja (Rakalj, Krnica, Marčana, Valtura...) (Rebula, 1990: 33) tijekom crkvenih blagdana, slično kao što je to potvrđivao niz mojih sugovornika u rujnu 2001. godine.

Pokretači većine promjena, pa i onih identifikacijskih, nacionalnih, koje su potaknute modernizacijskim procesima kroz širu komunikacijsku mrežu, posebno s gradom krajem 19. te početkom 20. stoljeća, u osnovi jesu muškarci. Iako u Istri možemo naići i na suprotne slučajeve, gdje su upravo žene, poput Šavrinki iz slovenskog dijela Istre, mobilnije, Proština zrcali tipičniju sliku; onu koju, primjerice na Puljštini, posredno, ali paradigmatički, nalazimo u Peroju: za razliku od ženske, u Istri specifične tradicijske odjeće, koja u znatnoj mjeri konzervira odijevanje doseljenika s područja današnje Crne Gore, manje konzervativna uloga perojskih muškaraca rezultira prihvaćanjem odijevanja ostalog slavenskog stanovništva južne i zapadne Istre, dok je starija tradicijska nošnja sačuvana tek rudimentarno (Radauš Ribarić, 1997: 186). Takva konzervativnija uloga žena od muškaraca proizlazi iz brojnijeg i prostorno šireg komunikacijskog kruga muškaraca: u Proštini od kraja 19. stoljeća napose zbog zapošljavanja muškaraca u brodogradilištu i luci, bavljena vapneničarstvom pa do školovanja prvenstveno muške djece.

U tom se smislu muškarci u Ciliginim novelama nalaze kao usvojitelji i promicatelji nacionalnog, na sličan način kao što su i nositelji „japleničarstva“ kao sastavnice proštinarskog identiteta. Tako „lovranski kapetani i mornari, drugovi i junaki Bersečanina Eugena Kumičića“, „trdi narodnjaki Hrvati“, koje jedan

Ciligin lik upoznaje „Delajući za njih japlenice, prodajući jin japno“ utječu na njegovu nacionalnu osviještenost, pa dijelom posredno i na slanje njegove djece („prvi u Proštini“) u pučku školu u Krnici (Valić, 1944: 28).¹¹

Pa ipak, rodna pokretljivost nije stereotipno crno-bijela. Josip Rebula spominje žene koje su za vrijeme gospodarske krize krajem 20-ih godina 20. stoljeća tjedno „barem jedanput (...) odlazile u Pulu s punim bisagama i torbama šparoga složenim u ‘fašice’. Rano ujutro kretale su brzim korakom, u cavatama, putem preko Budave i Vizača ravno u Pulu na mrkat.“ (Rebula, 1990: 23)

Relacijski karakter etničnosti i, općenitije, kolektivnih identiteta potvrđiv je i na primjerima prikazanim u *Štoricama iz Proštine*. Kolektivni je identitet kategorija koja osim percepcije *Mi* uključuje i percepciju *ne-Mi*. Ona se, drugim riječima, zbiva u dijalektičkom odnosu *nas* i *njih*, gdje *Mi* (u interakciji s Krničarima: Proštinarima), u interakciji s primjerice Talijanima, otvaraju širu identifikacijsku razinu od one lokalne. Ovdje je očita spomenuta paradigma koncentričnih krugova koji predstavljaju različite razine identiteta koji se, ovisno o interakciji, iskazuju i ističu. Primjer Proštinarina koji, uposlen od baruna Kupelwiesera, radi na Brijunima oprimjeruje takvu paradigmu:

„Inđinjeri su bili Tudeški i Talijani; artidžani i fini delavci – Talijani, a težaki, manovali naši, hrvatski kampanjoli iz Puljštine.¹² (...) Tudeško je više puta razgovarava s Tonon i bija je razdragan kad je vidi, kako žvelto razumi se u delo, kako mudro gleda na življenje, kako je brez škol posta dosti izobražen ti, ‘slavinski’ (kako su Talijani i Tudeški zvali naše hrvatske seljake u Istri) seljački mladič.“ (Valić, 1944: 25)

Proštinarska pripadnost jest razumljiva, a onda i relevantna u interakciji s Barbancima ili Krničarima, ali najčešće ne i s Talijanima, posebno novopridošlim, ili Nijemcima, te općenito u udaljenijim područjima Istre. Potvrđuju to, unekoliko, i nazivi za Proštinsku bunu 1921. godine u ondašnjim službenim dokumentima: „sollevazione croata“, „fatti avvenuti a Carnizza“, „la rivolta di Carnizza“, „la sommossa croata“, akteri koje su: „i ribelli croati“. Ondašnji tisak, razumljivo, također ne spominje Proštinu i Proštinare. Oni su iz talijanske perspektive: „Krnički seljaci“ („la rivolta dei contadini a Carnizza“), „Hrvati iz Krnice“ („la

¹¹ Nastava na Proštini, i to na hrvatskom jeziku, započinje 1910. godine izgradnjom škole u Malim Vareškima, da bi bila prekinuta 1915., pa ponovno počela s radom 1919. godine, koja je ujedno posljednja godina nastave na hrvatskom jeziku.

¹² Puljština je širi okvir pripadanja Proštinarina: „Oni bi postali prvi kmeti ud Proštine, negor i ud sve Puljštine.“ (Valić, 1944: 29)

gesta croate di Carniza“; „la rivolta croata di Carnizza“), ili za liječnika Chiurca „Slaveni Krnice i Šegotića“ (usp. Bertosa, 1972: 84). Relacijski odnos stanovnika Proštine prema fašizmu, pa i talijanskoj državi, otvara širi identitet od onog lokalnog – onaj hrvatski, dok je Krnica u navedenim sintagmama tek bliži veći centar uz koji se vežu ta događanja.

Prva desetljeća 20. stoljeća u Istri još uvijek zrcale devetnaestostoljetnu sliku u kojem etnička i nacionalna podjela u velikoj mjeri koincidiraju s klasnom podjelom. Najveći dio slavenskog stanovništva, koje se u drugoj polovici 19. stoljeća i prvim desetljećima 20. stoljeća integrira u hrvatsku naciju, mahom živi na selu, bez značajnije participacije u središtima moći, neopismenjen, najčešće bez naobrazbe ili s vrlo niskom naobrazbom. Obratno, talijansko, a posebno njemačko stanovništvo u Istri bitno je obrazovanije, naseljeno u gradovima. Tako stereotipije Talijanima koji su „mudri za libre i arte, u besidi“, a „Tudeški za tehniku“ (Valić, 1944: 17), jednim dijelom treba vidjeti upravo kao rezultat takvih društvenih okolnosti.

Jedna od razina identiteta o kojoj će ovdje biti riječi jest istrijanstvo. Razdoblje razbijanja agrarne strukture od druge polovice 19. stoljeća jest i razdoblje instrumentalizacije kolektivnih identiteta, pa tako i navedenog. U tom smislu moguće ga je sagledati iz dva rakursa: rakursa stanovništva (koje se pojavljuje, doduše periferno, kod Cilige) i društvenih elita.

U Proštini je istrijanstvo neupitna razina identiteta. Ono se tamo, kao i drugdje, pojavljuje kao spontana, kontekstualizacijom političke elite nedodirnutu (barem ne bitno) identifikacija. Perifernost Istre, odnosno njezine gotovo otočne karakteristike utjecale su na to da Istra bude doživljena jednom od identitetskih razina. Kada govorimo o granicama Istre, valja upozoriti kako je viđenje granice Istre, a onda i Istrana, promjenjivo. Za „Liburnjane“ je „tekar preko Učke počinjala Istra a ljudi tamo bili su Istrani“, početkom 20. stoljeća za „Bujce“ je Istra „kraj ispod Buja uz more“ (Jardas, 1971: 18), dok na Proštini „Kranjci“ nisu Istrijani (Valić, 1944: 11). Hrvatska, a onda i Hrvati (slično kao i Italija i Talijani) jesu ponegdje u Istri negdje drugdje. Istrijanstvo se pojavljuje kao identitet, širi od proštinarskog, što se u Cilige jasno potvrđuju na više mjesta:

„Infati, **Proštinar i drugi Istrijanci** toliko su se žvilupili za ta lita, da su postali kakor drugi svit...” (Valić, 1944: 89). „Proštinar i drugi Istrijanci“, „Ovčjega mlika, ča su imali „Kranjci“ i *naši Istrijani*, ni bilo za potrebe grada.” (Valić, 1944: 11). „*Za nas Istrijance*, župljani moji, ima i veliko i povjestno značenje, izražava zasluženi pietet prema drevnoj prošlosti naše uže domovine, da sjedište župe sačuvamo u

Mutvoranu" (Valić, 1944: 46). „Pena ča su *naši Istrijanci* sili u svoje nove stane" (Valić, 1944: 87); „*Naši su Istrijanci*" (Valić, 1944: 89.); (podvukao S. B.).

Citati zrcale viđenje Istrana (u obliku Istrijani i Istrijanci) kao pripadnika šire identitetske zajednice. Istra je najširi topos u koji se Proštinar, u Ciliginoj interpretaciji, vraćaju. Nakon evakuacije Puljštine za vrijeme 1. svjetskog rata, Proštinar, nakon godina provedenih u Moravskoj, iščekuju svoj dolazak u Istru: „Kako spasenje ud svih nevolj čekali su naši Proštinar povratak u domovinu, u našu Istriju." (Valić, 1944: 88)

Istrijanski identitet u novelama se pojavljuje tek na prethodno spomenuti način. Uvodeći čitatelja u (identifikacijske) perspektive žitelja Proštine što se nalaze u bazi društvene ljestvice, u *Štoricama s Proštine* teško da je naći građu o političkoj upotrebi istrijanstva koje se u dijelu prve polovice 20. stoljeća promiče, između ostalog i kao instrument nacionalne parcijalizacije od pojedinih pripadnika političkih i uopće društvenih elita na Poluotoku kada se, u razdoblju talijanske vladavine, afirmira istrijanstvo, što stoji nasuprot nacionalnih južnoslavenskih, odnosno hrvatskih integrativnih procesa. Takvo istrijanstvo, promicano primjerice „Istrijanskim blokom", tendira biti identitet – u određenoj mjeri kolidirajući s nacionalnim hrvatskim identitetom, obratno od istrijanstva stanovništva koje je krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća integrirano ili će biti integrirano u hrvatsku etnonacionalnu zajednicu – doživljavan kao jedan od krugova identiteta, neproturječan nacionalnoj identifikaciji. Taj identitetsko-politički aspekt uostalom nedovoljno je do danas istražen i elaboriran (Šetić, 1999: 154).

3.

Etnoantropološke studije ponekad su nepravedno premalo pažnje poklanjale književnim djelima kao etnografskoj građi od kojih se neka mogu čitati iz dokumentarističko-etnoantropološkog motrišta, i to ne samo kao dokument vremena o kojem se pisalo već i vremena, odnosno motiva i konteksta u kojem se pisalo. Život sela u mijeni koja se u Ciliginoj interpretaciji otkriva često upravo etnolozi, paradoksalno, razumijevaju kao važan predmet istraživanja. Proučavajući život zajednica, ponajviše onih seoskih, klasična se etnografija počesto bavila izdvojenim, statično interpretiranim pojavama.

Kolektivni identiteti pokazuju proces prilagođavanja unutar društvene interakcije, pa će tako stanovnik s Proštine iz Mutvorana biti Mutvoranac naspram Proštinar iz Peruški, ponekad Mutvoranac ili Proštinar spram Krničara, Hrvat ili Slaven u interakciji s Talijanima.

Komparacijom dinamike identifikacijskih procesa lokalne i etnonacionalne razine u Proštini s ostalim istarskim područjima moguće je ustvrditi kako, *mutatis mutandis*, postoji podudarnost tih fenomena. Kraj 19. stoljeća u Istri karakterizira značajnija identifikacija seoskog stanovništva s lokalnim, uopće užitim identitetima od primjerice etnonacionalne identifikacije, da bi se u prvim desetljećima 20. stoljeća, zbog modernizacije, logikom širenja kanala i područja fizičke komunikacije, usvajali i situacijski sve češće počeli iskazivati i identiteti šire razine od lokalnih (usp. Blagonić, 2013: 112-133).

BIBLIOGRAFIJA

- Anderson, Benedict. *Nacija: zamišljena zajednica*. Zagreb: Školska knjiga, 1990.
- Bertoša, Miroslav. *Proština 1921*. Pula: Glas Istre, 1972.
- Blagonić, Sandi. *Od Vlaha do Hrvata: austrijsko-mletačka politička dihotomija i etnodiferencijski procesi u Istri*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2013.
- Dragomir, Silviu. *Originea coloniilor române din Istria*. Bucuresti: Cultura Natională, 1924.
- Matijašić, R. *Istarska enciklopedija*, natuknica: Proština, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.
- Mugnaini, F. (1997). 'KARNEVAL BEZ KORIZME, TRADICIJA BEZ PROŠLOSTI. KARNEVAL I OSTALE SVETKOVINE U SIENI I OKOLICI', *Narodna umjetnost*, 34(2), str. 167–180. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/42527> (Datum pristupa: 23.05.2021.)
- (Poutignat, Philippe; Streiff-Fenart, Jocelyne) Putinja, Filip; Stref-Fenar, Žoslin. *Teorije o etnicitetu*. Beograd: XX vek, 1995.
- Radauš Ribarić, Jelka. *Ženska narodna nošnja u Istri*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku (etc.), 1997.
- Ribarić, Josip. *O istarskim dijalektima: Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkog govora*. Pazin: Josip Turčinović, 2002.
- Rebula, Josip. *Na škaljivoj zemlji: dokumentarno-zabavna knjiga*. Zagreb: Stvarnost, 1990.
- Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjiga prva*, natuknica: Čiribiri. Zagreb: JAZU, 1971.
- Šetić, Nevio. *Iz istarskog novovjekovlja*. Labin: Naši foji, 1999.
- Valić, Tone. *Štorice iz Proštine*. Zagreb: Matica hrvatska, 1944.

Sandi Blagonić

Multiple Identity Circles in Proština

Summary

Several levels of collective identities in Proština in the period between the second half of the 19th and the dawn of the 21st century are analysed in the text. The axis of the research includes the field research and the book of short stories entitled Štorice iz Proštine (Stories from Proština), authored by Ante Ciliga (published under the pseudonym Tone Valić). The analysis focuses on the relation- or situation-oriented character of collective identities, or rather the existence of multiple identities an individual possesses and expresses depending on a particular social situation. Along with the Proština-related one, other identity circles of the population of Proština are presented too: rural, Vlach, Istrian, Croatian, and, accompanying them, their relation-oriented identity pendants. Identification processes in Proština basically correspond with the processes in other areas of Istria: the end of the 19th century in Istria was characterised by the identification of the rural population with local identities prevailing over ethno-national identification. Subsequently, at the closing of the 19th and in the first couple of decades of the 20th century, the ethno-national identification achieved a stronger confirmation due to modernisation processes; i.e., it began to more frequently stand out – relation- or situation-oriented – in the context of social classification.

Keywords: *Proština; the Proštinars; the Vlachs; the Čićs; the Istrians; Ante Ciliga.*